

Rat i ôikocid

Ivan Cifrić

Filozofski fakultet, Zagreb

Sažetak

Na rezultatima empirijskog istraživanja članak govori o percepciji rata i ekocida. Istraživanje je provedeno na reprezentativnom uzorku studentske populacije na Sveučilištu u Zagrebu 1992. godine.

Ispitanici izražavaju svoj antiratni stav i implicitnost potrebe zaštite prirode. Rat je za njih uzročnik ekoloških katastrofa, pogotovo ako se vodi najsuvremenijim tehničkim sredstvima. Ispitanici smatraju da čovjek ipak može kontrolirati ratnu tehniku i time smanjivati opasnost od potencijalnih ekoloških katastrofa.

Faktorskom analizom pod komponentnim modelom dobiveno je pet latentnih dimenzija: »rat u funkciji napretka«, »rat kao ekocid«, »poslije oslobođenja zaštita prirode«, »kontrola ratne tehnike« i »zaštita prirode kao uvjet zaštite čovjeka«. Korelaciona matrica pokazuje samostalnost ovih dimenzija tj. postojanje različitih koncepcija o odnosu rata i okoliša. U izražavanju svojih stavova ispitanici primjenjuju neke opće i aktualno-političke kriterije.

Rat se doživljava s jedne strane kao svjesno »podešavanje« odnosa socijalnog i prirodnog sustava, a s druge kao ôikocid, tj. kao uništavanje uvjeta opstanka ne samo flore i faune nego i čovjeka bez obzira na etničku pripadnost.

Ključne riječi: ekocid, ekološka svijest, genocid, ôikocid, okoliš, studenti, rat

1. KONCEPTUALNI OKVIR

Strategije modernog ratovanja, od Vijetnamskog rata do rata u Zaljevu, sve više uključuju čovjekov okoliš kao resurs. Njegovim uništavanjem želi se nanijeti protivniku ne samo neposredne gubitke nego mu i trajnije onesposobiti uvjete života. Time se svjesno i namjerno uništava i prirodna baština čovječanstva. Ratovi – osobito suvremeni – utječu da odnosi između čovjeka i njegova okoliša/okoline poprimaju sve dramatičnije razmjere. Oni se različito izražavaju na pojedinim razinama. Vrlo često se uspješnim rješenjem na lokalnoj razini zaboravlja na sinergetičke utjecaje. To, naravno, ne znači da je svaka lokalna ekološka katastrofa toliko regionalno dramatična ili pak za cjelinu okoliša na Zemlji, tj. da pretpostavlja isključivo negativnu tendenciju industrijskog razvoja. I obratno, svako uspješno rješenje nekog ekološkog problema ne jamči opći pozitivni smjer rješavanja problema. Unatoč tomu, opća je ocjena brojnih autora da dosadašnje posljedice razvoja industrijskog društva predstavljaju za okoliš agresivne tendencije i ukoliko se one nastave posljedice mogu biti daleko veće no što se pretpostavlja. Pesimisti su izrazito zabrinuti i skloni dramtiziranju (na primjer, problema efekta staklenika), dok su optimisti skloni vjerovati dobroj volji i mogućnostima čovjekove intervencije u smanjivanju, ili pak barem zadržavanju postojeće razine općeg zagađivanja. Tu se, dakako, ne isključuju ni prirodne katastrofe (Rezanov, 1989), koje mogu promijeniti cjelokupni život na planeti Zemlja. Čovjek je protiv njih nemoćan, ali u svakom slučaju može smanjiti svoj »doprinos« njihovom ubrzavanju ili stvaranju za njih povoljnih uvjeta. Temeljna pretpostavka smanjivanja čovje-

kove agresije na prirodu, a time i vlastitu – čovjekovu – prirodu, je u njegovom svjesnom i odgovornom odnosu prema vlastitoj aktivnosti u prirodi, ali i u društvu. Ona se može postići efikasnom kontrolom destruktivnih snaga.

U plemenskim i agrarnim društvima, u uvjetima daleko manje napučenosti i drugačijeg načina života, čovjek je iz egzistencijalnih razloga ovisio o prirodi s kojom se neposredno suživio. Ta ovisnost se nije smanjila, već su se umnožili i promijenili posrednici koji prikrivaju čovjekovu ovisnost o prirodi. Industrija i tehnologija primjer su posredovanja u odnosu čovjeka i prirode na svim razinama. Njihovim razvojem, osobito posljednjih stotinu godina, postepeno slabi prirodni utjecaj – čovjekova iskonska »prva priroda«. Njenim potiskivanjem sve više jača čovjekova »druga priroda« (Markl, 1986) i njezin agresivni smjer. Pored toga, strukturiraju se i stvaraju umjesto tradicionalnih nova konfliktna područja – to je prije svih ekološko područje konflikata (Cifrić, 1990:37). U njemu su znanost i tehnika veoma bitni činioци. Budući da »čovjek« dovodi do tih konflikata, on ih može i smanjiti odnosno kontrolirati njihovo strukturiranje i sanirati njihove posljedice. Kao što one u praksi mogu biti izazvane posredovanjem kompleksa tehnike (tehnologije i primjene rezultata znanstvenih istraživanja), isto tako mogu biti i otklonjene. Bez znanstveno–tehničkog posredovanja danas nije moguće zamišljati bilo kakva praktična rješenja. Isto tako bez promjena vrijednosnog sustava nije moguće mijenjati ulogu znanstveno–tehničkog kompleksa. Čovječanstvo mora stvarati nove uzore i sliku novog svijeta. Sociološko istraživanje je vrlo prepoznatljivo pokazalo ulogu tehnike kao faktora posredovanja između čovjeka i prirode (Cifrić, 1990:237). Tehnika je ovdje shvaćena kao strukturni element suvremene kulture (civilizacije) s pozitivnim i negativnim djelovanjem: tehnikom čovjek stvara ali i razara. To razaranje se najdirektnije može vidjeti u njoj primjeni u ratu. Stoga su ratna tehnika i mašinerija s vojno–industrijskim kompleksom jedan od najopasnijih sustava za okoliš. Izdvojen i često skriven iza demokratske javnosti, vođen logikom profita i privatnih interesa, rat može dovesti svijet u totalno bezumno i beznadno stanje. Direktnе i indirektnе posljedice suvremenih ratova – na primjer, rata u Vijetnamu ili rata u Zaljevu – mogu se sasvim decidirano okvalificirati više nego ekocid.

Ratovi su uvijek bili sredstvo za ostvarivanje interesa – najčešće materijalnog. Nekada je glavni interes bio neposredno i fizičko osvajanje teritorija onih koje se proglasilo neprijateljima, a danas se ratom otvaraju prostori ulaganjima kapitala radi profita i time kontroliranju i iskorištavanju prirodnih resursa. Rat je time postao mehanizam uređivanja odnosa na svjetskom tržištu i način stvaranja novih potreba za kapitalom (s kojim raspolaže pobjednik). Sve se to događa na »legalan« način i po »priznatim« pravilima koje utvrđuju ratnom mašinerijom najopremljenije države. Tako se ratna mašinerija najdirektnije svjesno umiješala i u posredničku ulogu tehnike (postala njezin globalni vodeći oblik) u odnosu između čovjeka i prirode.

Ekološka kriza, kao kriza odnosa i načina metoda i sredstava reguliranja stanja socijalne i ekološke sfere, prepoznatljiva i kao socijano uvjetovana kriza, imperativno zahtijeva i svjetske **mehanizme podešavanja** (adaptiranja) tih odnosa. Oba sustava – socijalni i prirodni – postaju objekt tog podešavanja. Priroda ima svoje mehanizme »podešavanja« koji opstojе prije pojave čovjeka (homo sapiensa), postoje danas, a vjerojatno i poslije njegovog postojanja. Čovjek može unositi »zabune«, ubrzavati ili lokalno sprečavati neke prirodne procese. S druge strane, čovjek stvara svoje zajednice i unutrašnje odnose podešava pomoću nekih socijalnih mehanizama. Stvarao je različite institucije, uređivao odnose između pojedinih sektora u društvu itd., umjetno je stvarao nove sustave. U nerazvijenim društvima daleko je više neposredno ovisio o

prirodi kojoj se pokoravao i prilagođavao. Bio je podložan svijetu prirodne okoline, nastojeći uvijek »izboriti« nešto više prostora za sebe. Danas je, zahvaljujući razvoju znanstveno–tehničkog kompleksa, oblikovao svijet u kojem nastoji podešavati ne samo socijalnu nego i prirodnu okolinu svojim novim interesima. Socijalni sustav podešava prirodni sustav svojim potrebama, a socijalni sustav agresijom. Rat je jedan od mehanizama ovih podešavanja, a njegove posljedice se mogu okvalificirati kao destruktivne. U socijalnom smislu one se najčešće kvalificiraju kao genocid, a u ekološkom smislu kao økocid. Socijalno–ekološki pristup ih objedinjava kao posljedice koje imaju cjelovito značenje za život. Ne samo biljke i životinje, prostor i sve u njemu, nego i čovjek žive u određenom øikosu. U njemu je čovjek sve što je stvorio. Njegovo razaranje se stoga kvalificira kao økocid. U užem smislu značenja økocida govorimo o økocidu – uništavanju flore i faune, promjeni općih uvjeta života. Kao što økocid ima specifično značenje, tako i kulturocid ima specifično značenje. Sva tri »cida«: genocid, økocid i kulturocid možemo smatrati supsumiranim u pojmu økocida¹.

Økocid nije samo posljedica i čin rata i modernih sredstava ratovanja. Økocid se može protumačiti i kao posljedica razvoja industrijskog društva, kao postepeno i konkretno bilo uništavanja ili planska promjena. Pri tome naravno treba imati suptilnije kriterije da ne bismo svaku promjenu i razvoj proglasili økocidom, nepoželjnim i civilizacijski pogubnim. Komparacije radi spomenimo »efekt staklenika« u kojem se vidi samo negativni proces i opća opasnost. Pri tome su prisutni samo ljudski, homocentrički, rodnoegoistički kriteriji čovjeka. Zaboravlja se da je prirodni proces promjena uslijed položaja Zemlje u sunčevom sustavu i šire, daleko bitniji za velike promjene koje se mogu dogoditi. Možda je Grenland bio Grünland (zelena zemlja) pa zašto to opet ne bi mogao postati – naravno s velikim posljedicama za život i njegovu organizaciju na Planeti? Čovjek gubi iz vida da su ponekad izgledi za katastrofe jednaki kao i sav optimizam, osobito na dugo razdoblje.

Planske promjene u prostoru – izgradnja prometnica, tunela, regulacije vodotoka, betoniranje plodnih zemljišta i općenito širenje urbanizacije i industrijalizacije (uz sve posljedice zagađivanja) – izazivaju smrt brojnih vrsta biljaka i životinja (Umwelt–Lexikon, 1985:31; Fellenberg, 1985:12; Leinen, 1985:23–24; Bölsche, 1982:17, 55; itd.) i potiču migracije stanovništva koje znače i kulturne promjene. Zar nije na sjevernoameričkom kontinentu za samo 100 godina nestala jedna tradicionalna kultura u ime razvoja i napretka? Ima li, dakle, svjestan i planski (ali postepeni) proces razvoja industrijske civilizacije økocidne posljedice (ili barem genocidne i kulturocidne)? Kako ćemo ubuduće (a već i danas) ocijeniti posljedice civilizacijskog razvoja na prostorima nekih nerazvijenih kontinenata? Ako ne identificiramo aktera, tada ćemo reći da je to posljedica civilizacijskog razvoja i napretka, modernizacije itd., dakle »normalan«, »prirodan« i progresivan proces. Nitko ga drugačije, osim rijetkih izuze-

1 Pojam »genocid« dolazi od riječi »genos« (rod, pleme, koljeno) i »occidere« (ubiti, istrijebiti). Radi se o istrebljenju čitavih generacija neke (etničke) skupine. Pojam je uveden 1946. godine na Nürnbergskom procesu ratnim zločincima. Međutim, interesantno je to što se genocid veže za etničke skupine. On se u kontekstu našeg razmišljanja teorijski treba proširiti. Upravo zato i govorimo o »økocidu« koji u sebi sadrži šire posljedice i značenje ubijanja i istrebljenja nego økocid.

Økocid dakle podrazumijeva uništavanje pretpostavki za život čovjeka, a preko økocida odnosi se na destrukciju pretpostavki za život flore i faune. Istrebljenje se odnosi ne samo na uništavanje »koljena« (nasljedstva ljudi) nego i na uništavanje nasljedstva njihovih kultura. Time se økocid odnosi i prema dimenziji budućnosti, jer preko genocida, økocida i kulturocida označava cjelovitost pojma istrebljenja i mogućnosti budućeg života dotične skupine ljudi na nekom prostoru, bez obzira radi li se o drugoj etničkoj skupini ili pak o grupi iz vlastite etničke skupine.

taka i ne doživljava, jer je u svijesti »modernog« čovjeka stvoren stereotip o isključivo pozitivnom značenju razvoja. Sve ovo ne umanjuje značenje niti promjenu našeg stava o ratu kao sredstvu økocida, već argumentira tezu da se økocid **permanentno zbiva i pred našim očima samo u drugoj formuli** – napretka i razvoja. To znači da su i naša shvaćanja o ratu kao ekocidu i pod utjecajem adaptacijskih procesa koje nosi suvremena civilizacija u formuli razvoja i da je odgoj – od izvaninstitucionalnog do institucionalnog – globalni svjesni instrument pripreme generacija na meta-ciljeve najmoćnijih i najrazvijenijih zemalja, a koje zemlje uvjetuju, određuju i čak prisiljavaju druge na takav razvoj te da smo selekcionirali kriterije za ocjenu i ponašanje u svakodnevnicima. Odgoj, naravno, nema isto značenje kao i rat niti ga se može optužiti za økocidne ili slične ciljeve. No, ako je igdje potrebno ozbiljno intervenirati onda je to upravo domena vrijednosti koje se prenose na odgoj i njegove institucije. Kritika škole (njene organizacije, ideologiziranosti, nesuvremenosti itd.) i reformi sustava, mnogo je manji problem u odnosu na ovaj svjetski problem, jer je stvorena ideologija razvoja koja ima svoje planetarno značenje i koja se kao pozitivna i progresivna prenosi i internalizira socijalizacijskim procesima i posebno odgojem.

Sve je ovo rečeno u namjeri da se istakne teza o potrebi tipologije čimbenika i sredstava (mehanizama) økocidnosti ili barem ekocida.

Shema 1 – Rat u strukturi procesa podešavanja

ČIMBENICI	STANDARDI	EFEKTI	- CIDI
RAT	MEDUNARODNA PRAVILA	RAZARANJE	STVARNI
MASOVNO ZAGAĐIVANJE PRIRODNE I SOCIJALNE OKOLINE	PROIZVODNI STANDARDI		PLANIRANI
INDUSTRIJALIZACIJA I URBANIZACIJA	STANDARDI I PRAVILA VODEĆIH DRŽAVA	RAZVOJ	POTENCIJALNI

Budući da je to posebna tema, ovdje ćemo samo skicirati neke čimbenike. Oni pokazuju da se mehanizmi podešavanja odnose na prostor civilizacijskih djelovanja između »razaranja« (izravnih, neposrednih, brzih) i »razvoja« (planiranog i postupnog). Naime, rat i razvoj postali su komplementarni i kao činjenice i kao ciljevi. Oni se mehanizmima podešavanja ne dovode u pitanje. Verbalne osude rata i njegovih posljedica nalaze se u kontekstu i u okvirima koncepcija razvoja. Rat je postao kontekstualna varijabla. Nemoć instrumenata u ostvarivanju ciljeva razvoja i politike izražava se instrumentom rata. Dakako, time ne mislimo da se razvoj odvija jedino preko rata niti da je rat isključivo u funkciji razvoja. Rat ima i izravne privatne ciljeve ostvarivanja profita i poticanja proizvodnje, a budući da se pokazao efikasnim koristi se i u formuli razvoja. U ratu se vide neposredne posljedice, a u posljedicama postojećeg razvoja one su potencijalne, moguće, i sve su veće. Kao što postoje mjerila (standardi) razvijenosti i razvoja, kao što postoje standardi ratovanja, isto tako postoje standardi podešavanja postojećeg, nama očiglednog sustava zagađivanja i otklanjanja tih posljedica. Podešavanje okoliša čovjeku (društvu) i čovjeka (društva) razvoju ima

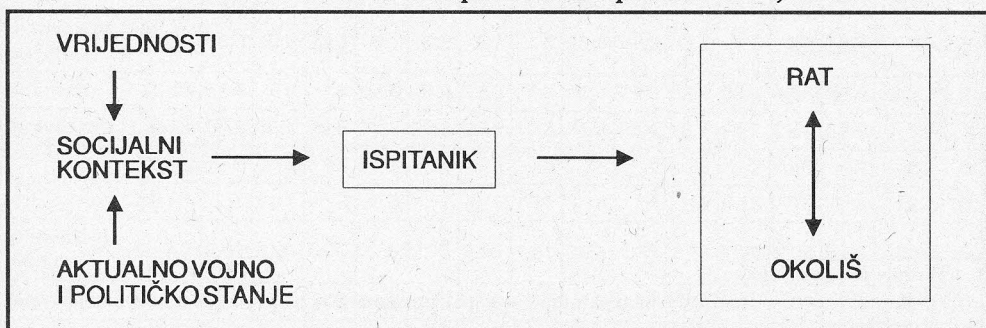
za cilj spriječiti širenje rata kao sredstva u funkciji razvoja i tako »kontrolirati« mehanizme adaptacije čovjeka na podešavanje i socijalnog i prirodnog sustava putem socijalizacije.

2. METODOLOŠKE NAPOMENE

2.1 Cilj i pretpostavke istraživanja

Cilj istraživanja² bio je utvrđivanje percepcije odnosa rata i ekocida na omladinskoj populaciji. Pretpostavka od koje smo pošli bila je teza da socijalni kontekst utječe na mišljenje pojedinaca, a on je uvjetovan s jedne strane aktualnom situacijom, a s druge prethodno internaliziranim vrijednostima koje oblikuju stavove i mišljenja o ratu i okolišu. Stoga je doživljaj rata (percepcije) uvjetovan i nekim drugim činiocima i procesima.

Shema 2 – Shematski prikaz koncepta istraživanja

Iz prethodnog odjeljka članka vidljivo je da se mogu formulirati dva suprotna shvaćanja rata. **Prvo**, rat je isključivo destrukcija i on uzrokuje ekocid, a i sam ratni čin je ekocidalan. Takvo shvaćanje rata uvjetovano je prethodnim internaliziranjem vrijednosti i mišljenja o odnosu čovjeka i prirode – okoliša, što se izražava u konkretnoj percepciji rata na prirodu, stanovništvo, resurse i razvojne probleme. **Drugo** shvaćanje rata temelji se na primarnom isticanju potreba globalnog razvoja i shvaćanja njegove neupitnosti. Ukoliko je, dakle, rat u funkciji razvoja, odabira »boljega«, tada je i sam rat pozitivno vrednovan. Tome osobito doprinosi i činjenica da se radi o agresiji na zemlju ispitanika. U prvom shvaćanju više se vrednuje okoliš i priroda, a u drugom ratni uspjeh i razvoj. Stoga su se i ispitanici teoretski našli u konfliktnoj situaciji. S jedne strane nalazi se potreba za zaštitom prirode i osudom rata, a s druge strane potreba za prihvaćanjem rata radi oslobađanja Republike Hrvatske od agresije.

2.2 Metoda i instrument

Ispitivanje je izvršeno (siječanj 1992) na stratificiranom reprezentativnom uzorku od 312 ispitanika, slučajno odabranom iz studentske populacije Sveučilišta u Zagrebu. U odabiru uzorka poštivana je spolna, starosna, regionalna i strukovna struktura populacije. U uzorku nije bilo moguće u potpunosti realizirati kriterij nacionalne strukture ispitanika.

² Istraživanje je provedeno u okviru Zavoda za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu u okviru projekta »Sociologija i rat«. Empirijski dio projekta proveden je u siječnju 1992.

Instrument za mjerenje latentne strukture ispitanika o odnosu rata i ekocida sastojao se od 15 tvrdnji³ kojima je pridružena skala Likertovog tipa na kojoj su ispitanici iskazivali stupanj slaganja, od potpunog neslaganja (=1) do potpunog slaganja (=5).

U analizi podataka⁴ promatrane su distribucije frekvencija i aritmetičke sredine a dane su i varijance. Za utvrđivanje latentne strukture koristili smo komponentni model faktorske analize kod kojeg su statistički značajne dimenzije određene po GK (Guttman-Kaiser) kriteriju. Dobivena bazična solucija transformirana je primjenom OBLIMIN transformacije u kose latentne pozicije. U interpretaciju smo uzeli matricu faktorske strukture, kod koje su dane ortogonalne projekcije na kose latentne osi, odnosno koeficijenti korelacije svake varijable s pojedinom dimenzijom.

3 Tvrdnje su bile sljedeće:

1. Ratna razaranja donose čovjeku patnju koja je ipak prolazna, dok na prirodu ostavljaju nepovratne posljedice.
2. Upotreba suvremene ratne tehnike danas već nužno izaziva ekološke katastrofe.
3. Tamo gdje se vodi rat, u najvećoj mjeri se uništava osnovica čovjekove biološke egzistencije.
4. Zagađivanje okoliša može se opravdati jedino tamo gdje se vodi obrambeni rat.
5. Najvažnija posljedica svakog rata jest narušavanje spolne, dakle i demografske strukture pučanstva države.
6. U ratovima je najveća katastrofa to, što se u ogromnim količinama troši ono što je čovječanstvu najpotrebnije: energija i sirovine.
7. Rat je nužna popratna posljedica razvoja tehnike i znanosti.
8. Pošto je čovjek u stanju kontrolirati tehniku, on može kontrolirati i ratnu tehniku, pa tako i spriječiti i potencijalne ekološke katastrofe koje bi rat izazvao.
9. Prirodno je pravo čovjeka da svoje odnose uređuje neovisno o prirodi, makar za to trebao ulaziti u ratne sukobe.
10. Nije važna priroda, važno je tko će u ratu pobijediti.
11. Život čovjeka kao najsavršenijeg bića važniji je od cjelokupne prirode, pa je i potreba za prirodnom ravnotežom u tom pogledu besmislena.
12. Činjenica je da se materijalno-tehnička civilizacija najbrže razvijala tamo, gdje su se dešavala krupna društvena previranja i to najčešće u vidu ratove.
13. Što vrijedi ako čovjek i preživi rat, ako je u njemu uništeno ono od čega živi, prvenstveno flora i fauna.
14. Rat je vrst prirodnog odabiranja; kroz njega se čovječanstvo rješava onog što bi ionako propalo kao slabo i nekvalitetno.
15. Da nije bilo ratova, čovjek do dana današnjeg ne bi koristio blagodati mnogih izuma i dostignuća (kao npr. jeftinu nuklearnu energiju).

4 Rezultate je statistički obradio mr. Benjamin Čulig.

3. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

3.1 Pregled rezultata po tvrdnjama

Tabela 1 – Pregled rezultata po tvrdnjama (%)

		REDNI BROJ TVRDNJE (VARIJABLE)														
		V 01	V 02	V 03	V 04	V 05	V 06	V 07	V 08	V 09	V 10	V 11	V 12	V 13	V 14	V 15
uopće se ne slažem	1	14.1	1.0	0.6	24.0	10.9	11.9	42.0	2.9	42.1	51.6	47.2	12.2	3.8	46.2	32.7
ne slažem se	2	40.7	5.8	8.0	38.8	34.3	40.4	35.3	13.5	35.9	31.1	35.9	34.6	25.6	36.9	37.5
ne znam, nisam siguran	3	10.7	5.1	13.8	12.5	24.4	9.9	12.4	11.8	10.6	9.9	11.2	30.1	17.6	9.0	14.7
slažem se	4	25.6	48.1	50.3	18.6	24.0	20.8	9.3	45.5	3.8	3.8	3.5	20.5	36.9	6.1	11.9
potpuno se slažem	5	8.0	40.0	26.3	5.1	5.3	8.7	1.0	26.3	1.6	2.9	1.6	2.2	15.7	1.8	3.2
odbijanje	1+2	54.8	6.8	1.4	62.8	45.2	52.0	77.3	16.4	78.0	82.7	83.1	46.8	29.4	83.1	70.2
prihvaćanje	4+5	33.6	88.1	76.6	23.7	29.3	29.5	10.3	71.8	5.4	6.7	5.1	22.7	52.6	7.9	15.1
rangovi	1+2	8	14	15	7	11	9	5	13	4	3	1–2	16	12	1–2	6
	4+5	5	1	2	8	7	6	11	3	14	13	15	9	4	12	10
aritmetička sredina	$\bar{x}$	2.68	4.20	3.90	2.39	2.76	2.56	1.91	3.78	1.75	1.73	1.75	2.65	3.33	1.80	2.15
rang		6	1	2	9	5	8	11	3	14	15	13	7	4	12	10
varijanca	s^2	1.57	.72	.92	1.46	1.28	1.62	.99	1.13	.82	.98	.81	.03	1.32	.93	1.21

3.1.1 Ekstremni odgovori

Pod »ekstremnim« odgovorima podrazumijevamo potpuno slaganje s tvrdnjom (prihvaćanje) tvrdnje ili pak njeno odbacivanje (neprihvaćanje), što u konkretnom slučaju znači odgovor »potpuno se slažem« odnosno »uopće se ne slažem«.

3.1.1.1 Neprihvaćanje tvrdnji

U nekoliko tvrdnji vidljivo je da vrlo visok postotak ispitanika odbacuje njihov sadržaj. S tvrdnjom »Nije važna priroda, važno je tko će u ratu pobijediti« ne slaže se čak 51.6% ispitanika; s tvrdnjom »Život čovjeka kao najsavršenijeg bića važniji je od cjelokupne prirode, pa je i potreba za prirodnom ravnotežom u tom pogledu besmislena« ne slaže se 47.2%; s tvrdnjom »Rat je vrsta prirodnog odabiranja; kroz njega se čovječanstvo rješava onog što bi ionako propalo kao slabo i nekvalitetno« ne slaže se 46.2%; s tvrdnjom »Rat je nužna popratna posljedica razvoja tehnike i znanosti« ne slaže se 42.0% kao i s tvrdnjom »Prirodno je pravo čovjeka da svoje odnose uređuje neovisno o prirodi, makar za to trebalo ulaziti i u ratne sukobe«.

Iz ovih tvrdnji proizlazi **antiratni stav** ispitanika kao i implicirani stav o **zaštiti prirode**.

3.1.1.2 Potpuno slaganje s tvrdnjama

Za razliku od neprihvaćanja pojedinih tvrdnji, kod potpunog slaganja može se uočiti da se radi o daleko manjim postocima ispitanika koji prihvaćaju neku tvrdnju. Najveći

postotak ispitanika uočljiv je u tvrdnji »Upotreba suvremene ratne tehnike danas već nužno izaziva ekološke katastrofe« (40.0%). Oko 26% ispitanika potpuno prihvaća slijedeće dvije tvrdnje: »Tamo gdje se vodi rat, u najvećoj mjeri se uništava osnovica čovjekove biološke egzistencije« i »Pošto je čovjek u stanju kontrolirati tehniku, on može kontrolirati i ratnu tehniku, pa tako spriječiti i potencijalne ekološke katastrofe koje bi rat izazvao«. Konačno, četvrta najprihvaćenija tvrdnja, po ekstremnim odgovorima, glasi: »Što vrijedi ako čovjek preživi rat, ako je u njemu uništeno ono od čega živi, prvenstveno flora i fauna«. Ovu tvrdnju u potpunosti prihvaća 15.7% ispitanika.

Iz ovih tvrdnji proizlazi stav ispitanika da je posljedica rata neminovno i **ekološka katastrofa** određenih razmjera, da čovjek može **kontrolirati svoje ratne porive** kontrolom ratne tehnike i da se, bez obzira na motive rata, posljedice rata vraćaju čovjeku kao ugrožavanje prirodnih osnova života.

3.1.2 Neopredijeljenost u odgovorima

U nekoliko tvrdnji se može jasno uočiti da su ispitanici vrlo odlučni u svojem stavu. To se izražava u malom postotku neopredijeljenih ispitanika tj. s odgovorom »ne znam, nisam siguran«. Mali postotak ovih ispitanika vidljiv je u četiri slijedeće tvrdnje: »Upotreba suvremene ratne tehnike danas već nužno izaziva ekološke posljedice« (5.1%), »Rat je vrsta prirodnog odabiranja; kroz njega se čovječanstvo rješava onog što bi ionako propalo, kao slabo i nekvalitetno« (9.0%), »U ratovima je najveća katastrofa to, što se u ogromnim količinama troši ono što je čovječanstvu najpotrebnije: energija i sirovine« (9.9%) i »Nije važna priroda, važno je tko će pobijediti« (9.9%).

Ispitanici imaju jasno opredjeljenje o ratu kao načinu selekcije, o ratu kao **uništavanju** dobara i dilemi: **priroda ili pobjeda**.

Najveći postotak među neopredijeljenima (30.1%) nalazimo u tvrdnji »Činjenica je da se materijalno-tehnička civilizacija najbrže razvijala tamo, gdje su se događala krupna društvena previranja i to najčešće u vidu ratova«. Ovu tvrdnju inače odbacuje 46.8% a prihvaća 22.7% ispitanika.

3.1.3 Odbijanje i prihvaćanje tvrdnji

Sažmemo li odgovore ispitanika u odgovore »za« (4+5) i »protiv« (1+2) odnosno prihvaćanje i odbijanje, tada nam slika odgovora postaje jasnija⁵.

Po postotku ispitanika na prva četiri mjesta po **odbijanju** tvrdnje dolaze: »Život čovjeka kao najsavršenijeg bića važniji je od cjelokupne prirode, pa je potreba za prirodnom ravnotežom u tom pogledu besmislena« (83.1%); »Rat je vrsta prirodnog odabiranja; kroz njega se čovječanstvo rješava onog što bi ionako propalo, kao slabo i nekvalitetno« (83.1%); »Nije važna priroda, važno je tko će pobijediti« (82.7%); »Prirodno je pravo čovjeka da svoje odnose uređuje neovisno o prirodi, makar za to trebao ulaziti u ratne sukobe« (78.0%).

Prva četiri mjesta po **prihvaćenosti** zauzimaju slijedeće tvrdnje: »Upotreba suvremene ratne tehnike danas već nužno izaziva ekološke katastrofe« (88.1%); »Tamo gdje se vodi rat, u najvećoj mjeri se uništava osnovica čovjekove biološke egzistencije« (76.6%); »Pošto je čovjek u stanju kontrolirati tehniku, on može kontrolirati i ratnu tehniku, pa tako spriječiti i potencijalne ekološke katastrofe koje bi rat izazvao« (71.8%),

5 U kategoriju »protiv« odnosno neslaganje ili odbacivanje tvrdnji uključeni su slijedeći odgovori ispitanika: »uopće se ne slažem« (1) i »ne slažem se« (2), a u kategoriju (»za«) slaganja odnosno prihvaćanja uključeni su odgovori: »slažem se« (4) i »potpuno se slažem« (5).

i »Što vrijedi ako čovjek i preživi rat, ako je u njemu uništeno ono od čega živi, prvenstveno flora i fauna« (52.6%).

3.2 Struktura latentnih dimenzija

3.2.1 Faktorska struktura

Faktorska analiza pod komponentnim modelom obuhvatila je petnaest tvrdnji. Analiza je (pod GK kriterijem) pokazala da se sve navedene varijable pojavljuju u pet glavnih komponenti, odnosno pet faktora I reda. Oni tumače 53.4% ukupne varijance. U interpretaciji su uzete u obzir samo one varijable čija saturacija na latentnim dimenzijama (faktorima) iznosi više od 0.40.

Tabela 2 – Ortogonalna projekcija varijabli na oblimin faktore

VARIJABLE	F 1	F 2	F 3	F 4	F 5
V 01	.192	.166	-.554	-.147	.662
V 02	.035	.783	.022	.145	.082
V 03	-.003	.664	.141	-.155	.428
V 04	.066	.072	.821	.074	.032
V 05	.079	.145	.266	.204	.662
V 06	.310	.235	.114	.308	.523
V 07	.651	-.076	.078	-.119	.217
V 08	.025	.031	.021	.886	.021
V 09	.558	-.037	.352	.172	.206
V 10	.215	-.150	.616	-.145	.200
V 11	.148	-.447	.261	.008	.462
V 12	.528	.121	-.155	.280	.181
V 13	.238	.409	-.341	.147	.013
V 14	.684	-.007	.168	-.015	-.028
V 15	.729	-.015	.029	.075	.177
svojstvena vrijednost	2.50	1.90	1.43	1.09	1.08
% ukupne varijance	16.70	12.66	9.55	7.27	7.23
% faktorske varijance	31.25	23.70	17.88	13.61	13.53

Tabela 3 – Faktorska struktura OBL 1

1. Da nije bilo ratova, čovjek do dana današnjeg ne bi koristio blagodati mnogih izuma i dostignuća (kao npr. jeftinu nuklearnu energiju)	.72
2. Rat je vrsta prirodnog odabiranja; kroz njega se čovječanstvo rješava onog što bi ionako propalo kao slabo i nekvalitetno	.68
3. Rat je nužna popratna posljedica razvoja tehnike i znanosti	.65
4. Činjenica je da se materijalno-tehnička civilizacija najbrže razvija tamo gdje su se događala krupna društvena previranja i to najčešće u vidu ratova	.52
lambda = 2.50	faktorska varijanca = 31.25%
ukupna varijanca = 16.70%	faktorska pouzdanost = 0.52

Tabela 4 – Faktorska struktura OBL 2

1. Upotreba suvremene ratne tehnike danas već nužno izaziva ekološke katastrofe	.78
2. Tamo gdje se vodi rat u najvećoj mjeri se uništava osnovica čovjekove biološke egzistencije	.66
3. Život čovjeka kao najsavršenijeg bića važniji je od cjelokupne prirode, pa je i potreba za prirodnom ravnotežom u tom pogledu besmislena	-.44
4. Što vrijedi ako čovjek preživi rat, ako je u njemu uništeno ono od čega živi, prvenstveno flora i fauna	.40
lambda = 1.90	faktorska varijanca = 23.70%
ukupna varijanca = 12.66%	faktorska pouzdanost = 0.41

Tabela 5 – Faktorska struktura OBL 3

1. Zagađivanje okoliša može se opravdati jedino tamo gdje se vodi oslobodilački rat	.82
2. Nije važna priroda, važno je tko će pobijediti	.61
lambda = 1.43	faktorska varijanca = 17.88%
ukupna varijanca = 9.55%	faktorska pouzdanost = 0.39

Tabela 6 – Faktorska struktura OBL 4

1. Pošto je čovjek u stanju kontrolirati tehniku on može kontrolirati i ratnu tehniku, pa tako spriječiti i potencijalne ekološke katastrofe koje bi rat izazvao	.88
lambda = 1.09	faktorska varijanca = 13.61%
ukupna varijanca = 7.27%	faktorska pouzdanost = 0.14

Tabela 7 – Faktorska struktura OBL 5

1. Ratna razaranja donose čovjeku patnju koja je ipak prolazna, dok na prirodu ostavljaju nepovratne posljedice	.66
2. Najvažnija posljedica svakog rata jest narušavanje spolne, dakle i demografske strukture pučanstva države	.66
3. U ratovima je najveća katastrofa to, što se u ogromnim količinama troši ono što je čovječanstvu najpotrebnije: energija i sirovine	.52
4. Život čovjeka kao najsavršenijeg bića važniji je od cjelokupne prirode, pa je potreba za prirodnom ravnotežom u tom pogledu besmislena	.46
5. Tamo gdje se vodi rat, u najvećoj mjeri se uništava osnovica čovjekove biološke egzistencije	.42
lambda = 1.08	faktorska varijanca = 13.53%
ukupna varijanca = 7.23%	faktorska pouzdanost = 0.42

U prvom faktoru nalaze se četiri visoko korelirane varijable. U njemu se jasno prepoznaje pozitivno vrednovanje rata kao civilizacijske tekovine i kao doprinosa napretku. Rat je s druge strane poticaj za razvoj tehničke civilizacije koja čovjeku donosi mnoge blagodati življenja. Rat je istodobno korektor svega onoga što nije u stanju »preživjeti« vrijeme. Time je rat shvaćen kao »prirodni« civilizacijski način odabiranja svega što treba civilizaciji.

Ovaj faktor možemo nazvati rat u funkciji napretka i odabiranja. Kraće bismo mogli reći: rat kao napredak.

Drugi faktor po strukturi pokazuje potpunu suprotnost. U njemu se prepoznaju štetne posljedice na okoliš. I ne samo to, već se nazire shvaćanje po kojemu se rat

osuđuje i smatra ne samo uzročnikom ekoloških katastrofa nego i faktorom uništenja čovjekove biološke egzistencije. On je stvarna opasnost za biljni i životinjski svijet te samog čovjeka kao vrstu. Očito se radi o fundamentalističkom shvaćanju odnosa rata i okoliša (prirode). Naziv ovom faktoru može biti: **rat kao ekocid**.

U **trećem** faktoru samo su dvije varijable. One se mogu locirati u zamišljeni koncept koji stavlja u drugi plan zaštitu prirode u uvjetima rata i posljedice rata na okoliš, a ističe pobjedu i oslobađanje zemlje kao kriterij. Očito je da je ovdje u svijesti ispitanika prisutan aktualni kriterij vojno-političke situacije u vrijeme istraživanja. Takav koncept, koji izražava ovaj faktor, možemo nazvati: **poslije oslobođenja zaštita prirode**.

Četvrti faktor ima samo jednu varijablu. Njezin smisao je u tome što se smatra da je čovjek danas u stanju svjesno i organizirano kontrolirati posljedice tehnike na okoliš i čovjekovu okolinu. U toj kontroli moguće je ostvarivati i napredak. Budući da je ratna tehnika opasna za okoliš/okolinu, ne samo da je potrebno, nego je i moguće i nju kontrolirati. Općenito je prisutna svijest ispitanika o potrebi društvene kontrole razaračkih snaga ratne tehnike. Stoga se ovdje može govoriti o **kontroli ratne tehnike kao koncepciji**.

U **petom** faktoru nalazimo i pet varijabli. U njemu se u svijesti ispitanika istodobno izražava svijest o tome da čovjek ipak ima prednost pred prirodom, u tome što sve posljedice mogu biti tijekom vremena »zacišnjene«, a posljedice na prirodu gotovo nepovratne. Time se ne samo troše civilizacijski produkti i resursi nego i prirodni resursi. S druge strane se izražava i svijest o mogućem uništenju biološke osnove čovjekove egzistencije. Zato ga možemo nazvati: **zaštita prirode kao uvjet zaštite života čovjeka**.

3.2.2 Usporedba dimenzija

Faktorska analiza je pokazala da postoji pet komponenata (faktora I reda), od kojih treća komponenta ima dvije, a četvrta samo jednu varijablu.

Dobivene su već spomenute slijedeće komponente: 1. rat kao napredak, 2. rat kao ekocid, 3. poslije oslobođenja zaštita prirode, 4. kontrola ratne tehnike i 5. zaštita prirode kao uvjet zaštite života čovjeka.

Tabela 8 – Korelaciona matrica oblimin faktora

	OBL 1	OBL 2	OBL 3	OBL 4	OBL 5
OBL 1	1.000				
OBL 2	-0.119	1.000			
OBL 3	0.065	-0.066	1.000		
OBL 4	0.062	0.043	0.035	1.000	
OBL 5	0.189	0.103	0.081	0.007	1.000

Tabela pokazuje vrlo niske korelacije među faktorima. Tek se u tri slučaja može govoriti o vrlo niskoj korelaciji: između prvog i drugog faktora postoji negativna korelacija (-.119), između prvog i petog faktora (.189), te između drugog i petog faktora (.103). Sve to govori o postojanju relativno nezavisnih (dobivenih) dimenzija (faktora) i time o postojanju nekih širih latentnih koncepcija o onosu rata i okoliša, kojim koncepcijama pripadaju dobivene strukture dimenzija.

Negativna korelacija između prvog (»Rat kao napredak«) i drugog faktora (»Rat kao ekocid«) pokazuje postojanje dvaju suprotnih koncepata o odnosu rata i okoliša u kojima se očito radi o bitno različitim kriterijima njihovog vrednovanja u datom trenutku.

Iako se u drugom faktoru nalaze samo dvije, a u trećem jedna varijabla, smatramo da su u njima izražene veoma značajne dimenzije istraživane pojave. To što se u ovom faktoru nalazi mali broj varijabli pripisali bismo više nedostacima instrumenta, a manje postojanju ili nepostojanju neke dimenzije odnosno cjelovitijih koncepata u koje se ove varijable (faktori) uklapaju i izražavaju ih.

3.2.3 Mogućnosti teorijskih implikacija

Iz korelacione matrice i iz analize faktorske strukture otkrivamo postojanje nekoliko različitih koncepata o odnosu rata i okoliša kao latentnih kriterija u odgovorima ispitanika. Ti kriteriji daju prednost nekim sadržajima i stavovima u odnosu na neke druge stavove. Upravo nam kriteriji otkrivaju potencijalne koncepte ali i njihovo mjesto u kontekstu antropocentričkog, naturalističkog i tehnicističkog shvaćanja odnosa čovjeka i prirode (*Shema 3*).

Shema 3 – Mjesto faktora u strukturi latentnih koncepata i procesu podešavanja sustava

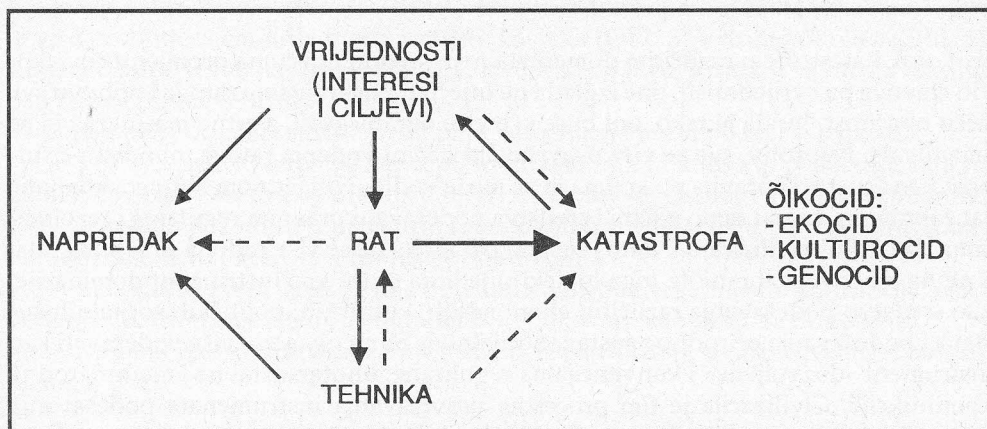
U prvom faktoru je u pozadini prisutan civilizacijski koncept i kriterij pozitivnog vrednovanja dosadašnjeg razvoja industrijskog društva. Polazi se od činjenice da se napredak događa i da su ratovi uvijek značili velike promjene i impulse tehnološkim ubrzanjima. Nasuprot tome, u drugom faktoru otkrivamo razvijenu svijest o potrebi zaštite prirode, davanje prednosti zaštiti prirodnog svijeta. Tako su prvi i drugi faktor izrazi latentnih struktura suprotnih koncepata koji u sebi izražavaju kriterij socijalnog: antropocentrizam (homocentrizam) i prirodnog: naturalizam. Faktorska struktura samo izražava ova dva pola u ljudskoj svijesti: svijesti o primatu čovjeka, odnosno prirode. Između njih jasno je prepoznatljiva pozadina kontroliranog tehnicizma. Tehnika je osnova na kojoj se zbiva ukupni razvoj ali i razaranje. Razvoj je moguće održati kao civilizacijski poželjni cilj i strukturne promjene pod uvjetom da se tehnika kontrolira. Kontrola tehnike ne znači njeno odbacivanje već prihvaćanje. U tom konceptu može se otkriti i indicija teze o podešavanje odnosa između socijalnog i prirodnog sustava. To podešavanje se odvija posredovanjem tehnike ali njenom kontrolom.

Ostala dva faktora, treći i peti, nalaze se između ekstrema i koncepta podešavanja, kao njegove konkretizacije preko rata. Rat je tako neposredno otkriven kao funkcija civilizacijskog podešavanja utjecajem tehnike na socijalni sustav tj. u pravcu homocentrizma (treći faktor) i na prirodni sustav tj. u pravcu naturalizma (peti faktor), kako to prikazuje navedena shema.

Svakako treba napomenuti da u stvarnosti ne postoji, osim teorijski, jednaka distanca između navedenih faktora (kao na *Shemi 3*), jer se radi o latentnim strukturama a ne ordinarnim varijablama.

U kontekstu naših razmišljanja, možemo dobivene faktore shematski prikazati zajedno sa strukturom definiranog pojma ôikocida.

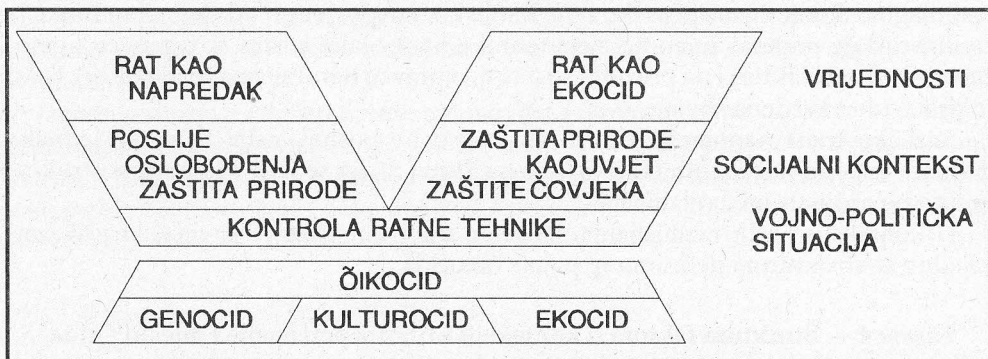
Shema 4 – Struktura faktora u kontekstu kriterija percepcije i mjesto – cida

Naime, gubljenjem kontrole nad civilizacijskim osloncem – tehnikom, otvara se mogućnost neviđenih razaranja dijelova a potencijalno i cjelokupnog svijeta. Ôikocid je tako direktna posljedica, različito uzrokovanog, oslobađanja i nekontroliranja suvremene tehnike. Neposredni, direktni i ubrzani proces je povezan s ratom i ratnim razaranja. Poznato je da se u okviru ratova neposredno preciziraju ciljevi razaranja: etničke skupine (pa i pripadnici vlastite), gospodarski resursi, kulturna dobra ili prirodna baština (kultivirana posebice). Naravno, sve je to pod pretpostavkom da se ne radi o akcidentima već o neposrednim planiranim i namjernim činjenjima. U njima je uvijek ključan čovjek. Zato se problem tehnike ne odnosi samo na kontrolu čovjeka nad tehnikom (da ne bi došlo do akcidenta) već prije svega na problem kontrole samog čovjeka: njegovih vrijednosti, političkih ciljeva i interesa. Kontrola ratne tehnike može se uspostaviti i održati na povjerenju (pravnih) država i njihovoj međusobnoj kontroli, ali bez majorizacije po kriteriju veličine ili razvijenosti.

Rat neposredno djeluje na izazivanje katastrofa, a samo posredno na neke elemente napretka (*Shema 4*). On je pod utjecajem interesa i ciljeva subjekata, a ti interesi i ciljevi temeljeni su na različitim vrijednosnim pozicijama (antropocentričkim ili naturalističkim). Materijalnu bazu rata predstavlja tehnička strana. Tehnika istodobno podržava i generira napredak (razvoj) kao što indirektno djeluje i na izazivanje katastrofa. Ona ih može, naime, izazivati samo pod utjecajem čovjeka, a ne sama od sebe. Kao takva može predstavljati opasnost sama od sebe tek onda kada je »ljudskom rukom« stvorena i nekim ciljevima namijenjena. Kao što je tehnika neposredna podrška ratu tako i ratovi potiču razvoj tehnike.

Shema 5 – Utjecaj vrijednosti i tehnike na rat kao uzročnika katastrofa

I dok katastrofe u različitim domenima neposredno utječu na promjenu čovjekovih stavova pa i vrijednosti, one izgleda ne utječu na smanjivanje ratova i njihovu sve veću opasnost. Jer da je tako, oni bi se sve više ograničavali, a ratna mašinerija bi se smanjivala. Naprotiv, sve se više usavršavaju načini vođenja ratova, njihova perfidnost kao i sustavi i pravila po kojima ih se može voditi. Niti jednom konvencijom nije rat zabranjen, već su samo načini i sredstva podešavani pravnim regulama i rezolucijama da bi bili »civilizirani«. Zato i imamo paradoks da se više radi na pravilima rata, a ne na njegovoj zabrani. Iz toga logički slijedi da se rat kao instrument dominacije, kao sredstvo podešavanja različitih ekonomskih, kulturnih, političkih socijalnih sustava i podešavanja prirodnog sustava socijalnom mora i sam sve više podešavati kao instrument »dozvoljene« i konvencijama regulirane, unutarsustavne i međunarodne komunikacije. Civilizacija je tim procesom usavršavanja instrumenata podešavanja potvrdila da je rat sredstvo komunikacije kao i telefon (kad zaželite možete nekoga nazvati ili upucati, prekinuti razgovor ili pucanje). Razlika je u tome što je u prvom slučaju učinak pojedinačan, a u drugom masovan.

Herbert Gruhl (Gruhl, 1984) ističe da je čovjek ratovao da bi osigurao samopotvrđivanje, zatim je ratovao protiv drugog čovjeka, a sada ratuje protiv Zemlje. Ovome bismo dodali samo to da se ne radi o sukcesiji već o istovremenosti. Rat protiv Zemlje ujedno je rat i protiv vlastitog dostojanstva, a ne u prilog njegovu održavanju. No, možda je i homo sapiens tako genetski programiran – od vremena Kaina i Abela do danas. Nije li agresija na Republiku Hrvatsku dovoljan poticaj za međunarodno sankcioniranje veće odgovornosti za ratne posljedice po okoliš – öikos?

4. ZAKLJUČAK

Istraživanje je provedeno kao pilot i samo na uzorku mladih pa se rezultati ne mogu generalizirati. No, oni su indikativni ne samo u našem prostoru i vremenu nego i vjerojatno u teorijskom smislu.

Analizom odgovora ispitnika vidljive su temeljne proturječne pozicije o odnosu rata i ekocida. S jedne strane ukazuje se na to da posljedice rata mogu biti i daleko veće od ekološke katastrofe. Najprihvaćenija tvrdnja glasi: »Upotreba suvremene ratne tehnike danas već nužno izaziva ekološke katastrofe« (Var. 2) i »... uništava se osnovica čovjekove biološke egzistencije« (Var. 3). Očito je da su ovdje izraženi antiratni stav i stav o potrebi zaštite prirodnih osnova života. S druge strane najmanje prihvaćena tvrdnja je »život čovjeka kao najsavršenijeg bića važniji je od cjelokupne prirode, pa

je potreba za prirodnom ravnotežom u tom pogledu besmislena« (Var. 11) te da je »rat vrst prirodnog odabiranja« (Var. 14). Ovdje se pak u pozadini prepoznaje antropocentrizam.

Naturalistička i antropocentristička pozicija izražavaju se i u kriterijima aktualnog stanja i vremena u kojem žive ispitanici. Naime, faktorska analiza je pokazala da pored dviju suprotnih latentnih dimenzija, u prostoru odnosa rata i okoliša: »rat kao napredak« i »rat kao ekocid«, postoje još tri dimenzije: »poslije oslobođenja zaštita prirode« (OBL 3), »kontrola ratne tehnike« (OBL 4) i »zaštita prirode kao uvjet zaštite čovjeka« (OBL 5). Ovih pet faktora pokazuju raspon potencijalnih koncepata shvaćanja odnosa rata i ekocida. Na jednom polu je rat shvaćen kao napredak (u funkciji stvaranja) na bazi antropocentrizma i posredstvom tehnike, a na drugom rat kao ekocid (u funkciji destrukcije) na bazi naturalizma i opet posredstvom tehnike. Između suprotnih solucija postoje dimenzije nešto više »kontaminirane« kriterijima aktualnog stanja: jedna je više pod utjecajem vrijednosti i zaštite čovjeka (OBL 3) a druga okoliša (OBL 5). Konačno bitno je i to da se prepoznaje koncepcija po kojoj je nužna kontrola tehnike pa i ratne tehnike (OBL 4).

U najkraćoj ocjeni rezultata ovog pilot istraživanja možemo reći slijedeće:

- postoje različiti latentni koncepti o odnosu rata i okoliša tj. posljedica rata na okoliš i čovjeka. Oni su vrlo prepoznatljivi i istodobno egzistiraju u svijesti ispitanika.
- temeljnu pozadinu u percepciji rata i okoliša predstavljaju antropocentrizam i naturalizam. Tehnicizam je u funkciji posredovanja.
- aktualnost rata i agresije nije potisnula temeljne vrijednosne koncepcije; oslobođenje i patriotizam samo su »ugrađeni« i oblikovani kao zasebne dimenzije,
- ispitanici jasno izražavaju antiratni stav iz patriotskih, civilizacijskih i ekoloških razloga.

LITERATURA:

- Bölsche, J. /Hg/ (1982). *Natur ohne Schutz. Neue Ökostrategien gegen die Umwelt-Zerstörung*. Hamburg: Spiegel-Verlag.
- Cifrić, I. (1990). *Ekološka adaptacija i socijalna pobuna*. Zagreb: NIRO »Radničke novine«.
- Fellenberg, G. (1985). *Ökologische Probleme der Umweltbelastung*. Berlin-Heidelberg-New York-Tokyo: Springer Verlag.
- Leinen, J. (1985). Den Tanker »Industriegesellschaft« auf neuen Kurs bringen. U: Hauf, V., Müller, M. /Hrsg/, *Umweltpolitik am Scheideweg* (str. 23-24). München: C. H. Beck.
- Markl, H. (1986). *Natur als Kulturaufgabe*. Stuttgart: Deutsche Verglas-Anstalt.
- Rezanov, I. A. (1989). *Velike katastrofe u zemljinoj istoriji*. Nikšić: Univerzitetska riječ.
- UMWELT-LEXIKON (1985). Köln: Kiepenhauer & Witsch.

WAR AND ÔIKOCIDE

Ivan Cifrić

Faculty of Philosophy, Zagreb

Summary

Using the results of empirical research, the article is speaking on the perception of war and ecocide. The research has been made upon the representative sample of student population in Zagreb in 1992.

The examined students are expressing anti-war attitude and, implicitly, the need for protecting of the nature. The war is, for them, a cause of ecological catastrophes, especially if made by use of the most modern technological achievements. The examined students deem that man is still capable of controlling the war technique lessening the danger of potential environmental disasters.

The factor analysis of the component model offered as a result five latent dimensions: "war in function of the developmen", "war as ecocide", "nature protection after freedom is gaine", "controlling the war technique", "protection of nature – condition necessary for the protection of man". Correlation matrix points to the independence of dimensions, i.e. to the existence of various concepts of war – environment relationship. To be expressing their attitude the examined students are trying to apply particular common as well as actual and political criteria.

The war is felt, on one side, as the conscious "adapting" of the relationship of social and natural systems, or even as ôikocide i.e. destruction of the conditions necessary for the survival of not only flora and fauna but of the man as well, no matter of his ethnical origins.

Key words: ecocide, ecology consciousness, genocide, ôikocide, environment, students, war

KRIEG UND ÔIKOZID

Ivan Cifrić

Philosophische Fakultät, Zagreb

Zusammenfassung

Aufgrund de Ergebnisse einer empirischen Untersuchung ist in diesem Text die Rede von der Perzeption des Krieges und des Ôkozides. Die Unterschung der öffentlichen Meinung ist an einer Studentengruppe an de Zagreber Universität 1992 durchgeführt worden.

Die Befragten haben sich gegen den Krieg geäußert. Auch ihr Bedürfnis nach dem Umweltschutz wurde stark betont. Nach ihrer Meinung ist der Krieg der Ursacher der ökologischen Katastrophen, zumal er anhand der modernsten Kriegstechnik geführt wird. Sie glauben, dass der Mensch instande ist, die Kriegstechnik zu kontrollieren und dadurch die Gefahr vor möglichen Naturkatastrophen mindestens geringer zu machen.

Durch die Faktoranalyse unter dem Komponentenmodell hat man fünf latente Dimensionen bekommen: „Krieg in der Funktion des Fortschritts“, „Krieg als Ôkozid“, „Naturschutz nach der Befreiung“, „Kontrolle der Kriegstechnik“ und „Naturschutz als Bedingung des Menschenschutzes“. Die Korrelationsmatrize wiesen auf die Selbstständigkeit dieser Dimensionen hin, d.h. auf das Bestehen verschiedener Ansichten im Bezug auf den Krieg und auf die Umwelt. In der Äusserung ihrer Stellungen haben die Befragten auf gewisse allgemeine als auch auf die aktuell-politische Kriterien hingewiesen.

Der Krieg wird einerseits als bewusstes Orden der Beziehung: Gesellschaftssystem – Natursystem erlabt und andererseits als Ôikozid, d.h. als Vernichtung nicht nur der Tier – und Pflanzenwelt, sondern auch des Menschen selbst, ungeachtet seiner ethnischen Zugehörigkeit.

Grundausrücke: Genozid, Krieg, Ôikozid, ökologisches Bewusstsein, Ôkozid, Studenten, Umwelt